

מדינת ישראל
משרד החינוך
מינהל חברה ונוער
אגף של"ח וידיעת הארץ

הכוח לתת – בעקבות משה מונטפיורי

משכנות שאננים, ימין משה, אוהל משה, מזכרת משה

”וכל מקום שם בירושלים קרוי משה, או אוהל משה או זיכרון משה או ימין משה או מזכרת משה. רוצה אתה להגיע לאחד מהמקומות הללו שוכח אתה אותה מילה שנטפלה למשה ואין אתה מגיע למשה זה שרצית”

(ש"י עגנון, תמול שלשום)

משכנות שאננים וימין משה, מתוך: ויקיפדיה

מאת: אביה דוייטש

עיבוד ועריכה: רונית בין

עריכה לשונית: אפרת חבה

תשע"ז, 2017

רחוב הנביאים 30, בניין ארלדן ירושלים, 91911, טל': 02-5603190/1, פקס': 02-5602054

אגף של"ח וידה"א – inbalba@education.gov

קובץ זה מכיל קישורים גם לאתרים חיצוניים לאתרי משרד החינוך.
תוכן אתרים אלו, לרבות הפרסומות שבו, הוא באחריות בעלי האתרים ואינו באחריות משרד החינוך.

פנימי, לא להפצה

הכוח לתת – בעקבות משה מונטפיורי

משכנות שאננים, ימין משה, אוהל משה, מזכרת משה

”וכל מקום שם בירושלים קרוי משה, או אוהל משה או זיכרון משה או ימין משה או מזכרת משה. רוצה אתה להגיע לאחד מהמקומות הללו שוכח אתה אותה מילה שנטפלה למשה ואין אתה מגיע למשה זה שרצית”

(ש”י עגנון, תמוול שלשום)

משה מונטפיורי, מתוך: וייקפדיה

משה מונטפיורי (1784-1885) היה נדבן ושתדלן יהודי מאנגליה

שהקדיש את חייו לסיוע ליהודים בארצות שונות. הוא היה איש שהחיים היטיבו עמו: נולד למשפחה יהודית עשירה באיטליה והתחנך להיות יהודי גאה ואיש העולם הגדול. מונטפיורי ביסס עוד את מעמדו הכלכלי והגיע לשיא מעמדו כאשר זכה בתואר סר מאת המלכה ויקטוריה בהיותו רק בן 53.

משה מונטפיורי השתדל לבוא לכל מקום שבו יהודים היו בצרה ולהושיע אותם. כראש עדת הספרדים בלונדון, הקדיש את זמנו לעסקי ציבור והקים מוסדות צדקה.

בשנת 1840, כשנודע למונטפיורי על **עלילת דמשק** – נזיר צרפתי ומשרתו המוסלמי נעלמו בדמשק, והשלטונות האשימו את היהודים

בהריגתם לצורכי פולחן – פעל בהצלחה לביטולה, ואף קיבל מהסולטן הטורקי התחייבות בכתב שיגן על היהודים. מונטפיורי יצא לסייע לאחיו היהודים הנרדפים בכל מקום והשתדל למענם אצל השלטונות על-פי העיקרון של ערבות הדדית – “כל ישראל ערבים זה לזה”.

משנת 1838 עד שנת 1874, עמד מונטפיורי בראש ועד היהודים בבריטניה. כאשר התפטר ממשרתו, ניתנו לו עשרת אלפים לירות שטרלינג, והוא תרם את הכסף לבניית בתים לעניים בירושלים.

פעולותיו של משה מונטפיורי למען יהודי העולם רבות מספור, וגולת הכותרת של פועלו היא השתדלותו למען יהודי ארץ ישראל וירושלים.

שבע פעמים ביקר משה מונטפיורי עם אשתו יהודית בארץ ישראל. במאה ה-19, מסעות אלו היו רצופים קשיים וסכנות, הן בשל תנאי הביטחון הן בשל מצב הדרכים. בתקופה זו שררו בארץ ישראל עוני ומחלות, וביקורו של מונטפיורי תרם רבות לקיומן של הקהילות בארבע ערי הקודש: ירושלים, צפת, טבריה וחברון.

בירושלים, פרץ מונטפיורי דרך בהקימו את השכונה היהודית הראשונה מחוץ לחומת העיר ירושלים, שכונת משכנות שאננים, בשנת 1860. הייתה זו הסנונית הראשונה לתנועה של יהודים מחוץ לחומה

להקים שכונות נוספות כדי לשפר את מצבם הכלכלי ואת רווחתם, למרות הקשיים ולמרות החשש לביטחונם.

משה מונטפיורי ייסד קרן התיישבות יהודית, שנקראה "מזכרת משה" להנצחת שמו ומפעלו, שמטרתה הייתה לסייע ליהודי ירושלים העניים. בסיוע קרן זו, הוקמו השכונות הנושאות את שמו: ימין משה, מזכרת משה, אוהל משה, זיכרון משה וקריית משה. בחלקן אפשר לראות עוד לוחות אבן בשערי הכניסה לשכונות שעליהם מתנוסס שם של מונטפיורי ושל רעייתו. לוחות האבן מנציחים את תרומתו הגדולה של מונטפיורי ליהודי ירושלים ולמפעל הציוני עוד טרם קמה התנועה הציונית.

משה מונטפיורי נפטר ב-1885 והאבן מאה ואחת שנים.

מסלול הסיור משקף את מפעלו האדיר של משה מונטפיורי בירושלים ונותן ביטוי לערך הנתינה. ראשיתו בשכונות משכנות שאננים וימין משה, שנבנו סמוך לחומות העיר העתיקה, והמשכו בשכונות המרוחקות יותר – אוהל משה ומזכרת משה.

פרטי המסלול

משך זמן המסלול: 5 שעות.

אורך המסלול: כ-4 ק"מ.

נקודת התחלה: נקודת תצפית מגג משכנות שאננים, ליד טחנת הקמח ברחוב ימין משה.

נקודת סיום: רחוב אגריפס 63.

מגבלות

- פנים הטחנה פתוח בימים ב'–ה', בשעות 8:30–17:00, ובימי ו' בשעות 8:30–13:00. בימי שבת וראשון סגור. שעות הפתיחה עשויות להשתנות לעתים, רצוי לוודא בטלפון מס' 02-6292220.
- בית הכנסת "חסד ורחמים" בשכונת מזכרת משה פתוח רק בשעות התפילה. לתיאום ביקור בשעות אחרות יש לפנות לגבאי בית הכנסת: 052-2670443.

דגשי בטיחות: יש לנקוט משנה זהירות בחציית כבישים.

דרגת קושי: קלה, בר-נגישות , למעט בימין משה ובמשכנות שאננים בשל המדרגות במעברים שבין הרחובות.

ציוד מיוחד: אין.

אתרים בתשלום: אין.

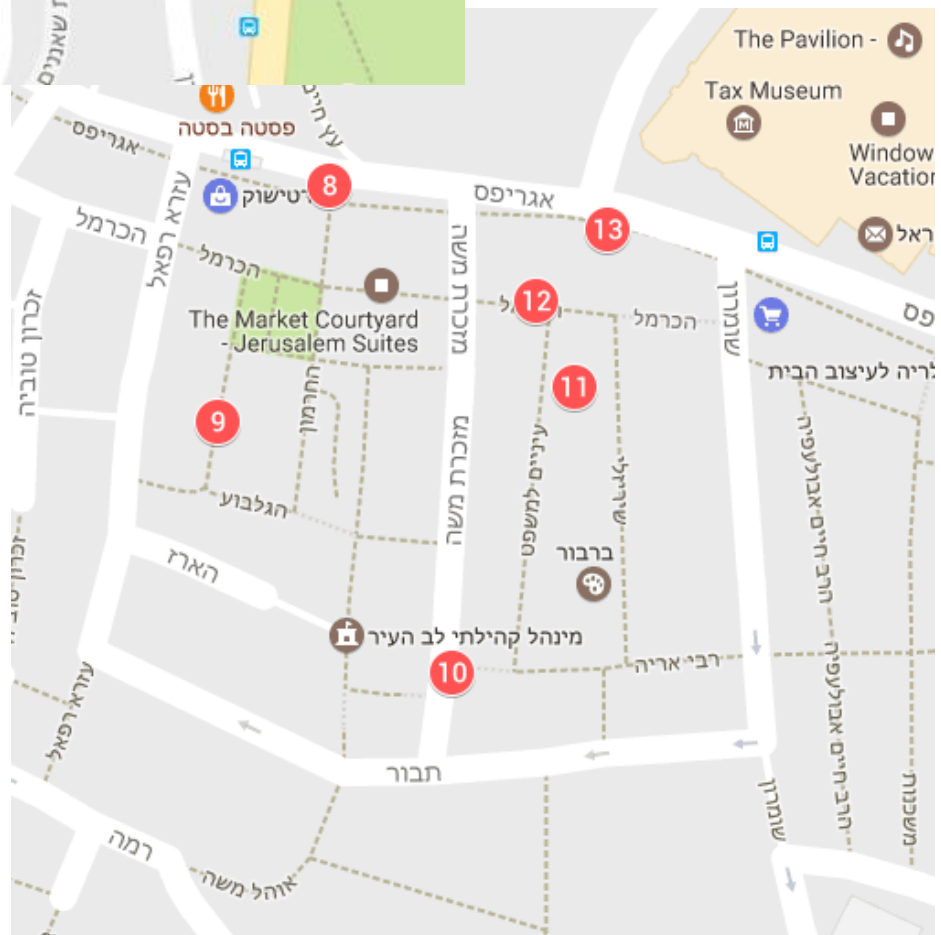
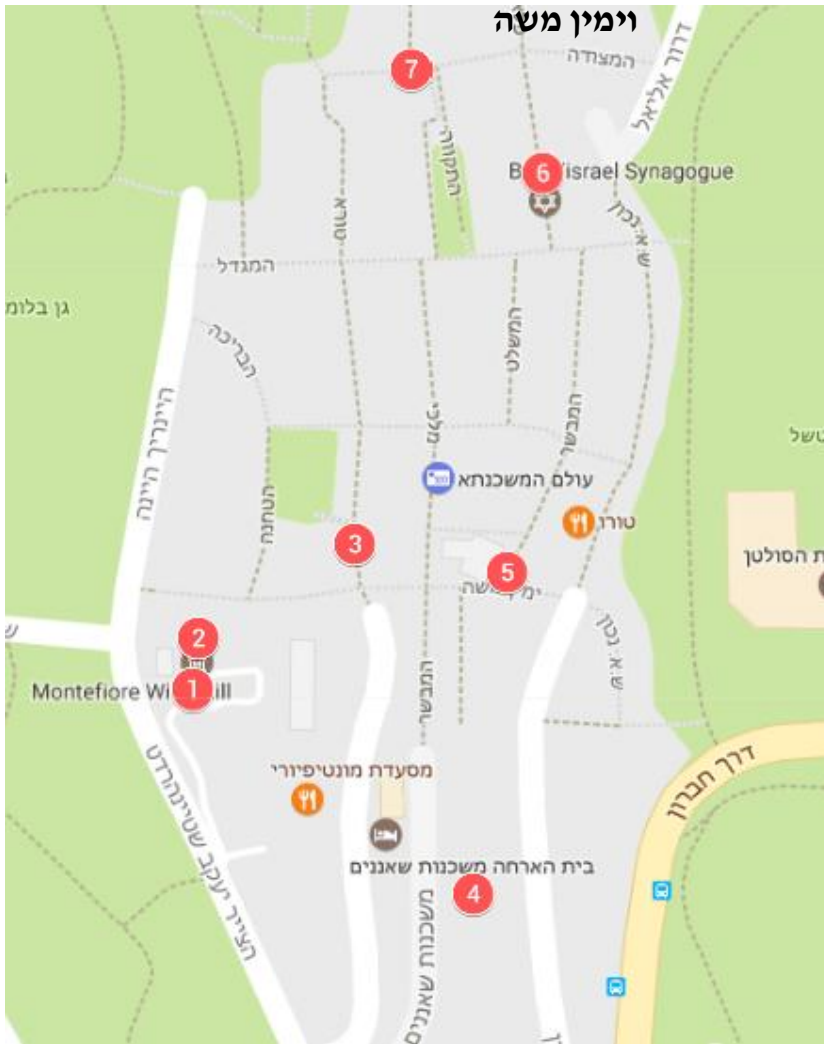
תיאור ההליכה המסלול

ראשיתו של המסלול במעלה רחוב ימין משה. נרד בשני גרמי מדרגות ונפנה דרומה (ימינה) אל **נקודת תצפית מגג משכנות שאננים (1)** ברחוב ימין משה. בסמוך, ניצבת **טחנת הרוח (2)** שהקים משה מונטיפיורי לטובת פרנסת דיירי השכונה שיצאו חוץ לחומה. נחזור לרחוב ימין משה, נרד בסמטות ונפנה צפונה (שמאלה) ל**רחוב טורא (3)**. נשוב אל רחוב ימין משה, נרד במדרגות ונפנה דרומה אל הסמטה הדרומית לרחוב המבשר (מעל למועדון העיתונאים), נלך בה עד המדרגות שמול שער העץ ונעמוד מול **הבית הגדול (4)**. נחזור על עקבותינו אל ברחוב המבשר פינת רחוב ימין משה שם נמצא "מרכז ג'ינוגלי". בקומת המסד של המבנה, נטוע עץ תאנה, ובעורפו דלת ברזל שמאחוריה היה **התנור השכונתי (5)** נמשיך צפונה ברחוב המבשר, נפנה מערבה (שמאלה) ברחוב המגדל וצפונה ימינה) ברחוב פלא יועץ. בתחילת הרחוב נמצא **בית הכנסת האשכנזי "בית ישראל"**, ובהמשכו **בית הכנסת הספרדי "ישמח משה" (6)**. נעלה בגרם המדרגות שממערב לבית הכנסת את רחוב התקווה, נפנה בו דרומה נשים פעמינו אל המצודה, נרים את המבט אל קיר המבנה עליו נמצא **לוח אבן זיכרון לאברהם מיכאל קירשנבאום (7)**. קירשנבאום היה בן המקום והוא נפל על הגנת השכונה במלחמת העצמאות. מנקודה זו, נעשה דרכנו אל השכונות אוהל משה ומזכרת משה, השוכנות במתחם נחלאות. נצא משכונת ימין משה דרך רחוב ימין משה אל "כיכר פלומר". נפנה בכיכר לכיוון צפון-מערב (ימינה) לרחוב קרן היסוד, נחצה את "כיכר צרפת" ונמשיך ברחוב המלך ג'ורג'. נפנה מערבה (ימינה) ברחוב שמואל הנגיד ונתקדם לאורכו, נחצה את "כיכר עקיבא גוברין" ונמשיך ישר דרך במרדכי עליאש עד "כיכר הרב יעקב ברוך". נפנה מערבה (ימינה) בכיכר לרחוב אגריפס ונלך בו עד **שער הכניסה לשכונת אוהל משה (8)** ברחוב אגריפס 87 פינת רחוב החרמון. ניכנס בשער ונלך ברחוב החרמון דרומה אל **החצרות ואל בור המים (9)** שברחוב הגלבוע 11. נמשיך אל רחוב מזכרת משה ונלך בו דרומה (ימינה) **לבית הכנסת "אוהל משה" (10)** ברחוב אריה (רבי אריה) לוי 31 פינת רחוב מזכרת משה. נמשיך מזרחה ברחוב אריה לוי (רבי אריה) וצפונה (שמאלה) ברחוב עיניים למשפט אל **הגן הציבורי (11)** שברחוב עיניים למשפט 2. נצא מהגן אל רחוב הכרמל ונפנה מערבה (שמאלה) אל **בית הכנסת "חסד ורחמים" (12)** ברחוב הכרמל. נלך בסמטה המזרחית לבית הכנסת ונצא **בשער של שכונת מזכרת משה (13)** חזרה אל רחוב אגריפס (לבאים מרחוב אגריפס, השער למזכרת משה נמצא ברחוב אגריפס 63). כאן מסתיים המסלול.

משכנות שאננים

[מפת המסלול](#)

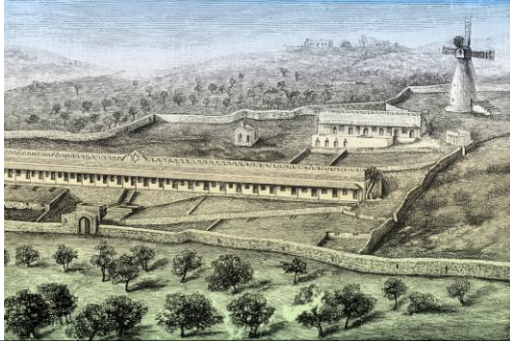
מתוך: גוגל המפות שלי

תיאור האתרים שבמסלול

נקודת תצפית מגג [ממשכנות שאננים](#) (1), רחוב ימין משה

מנקודת התצפית שבגג נפרש נוף פנורמי: חומות העיר העתיקה, הר ציון, גיא בן הינום, גגות בתי השכונות משכנות שאננים וימין משה.

[משכנות שאננים, תרשים מהמאה ה-19](#)

עיבוד התרשים: תמר הירדני, מתוך: ויקיפדיה

תחילת ההתארגנות לבניית משכנות שאננים הייתה בשנות החמישים של המאה ה-19, רכישת הקרקע נעשתה ב-1855, בביקורו הרביעי של מונטיפיורי בארץ. אחמד אגא אל-דודאר, הפחה הטורקי בירושלים היה מיוודד עם מונטיפיורי והציע לו את חלקת השדה שעליה דיברו עוד בשנת תקצ"ט (1839). כאשר החל מונטיפיורי לדבר עם הפחה על אודות מכירת אדמתו, אמר לו הפחה: "הנך ידידי, אחי, בבת עיני, קח לך

את השדה. את החלקה הזאת ירשתי מאבותי ולא אמכרנה לאיש אף באלפי ליטרות שטרלינג, ואולם לך אתננה בלי מחיר; הרי היא שלך, קחנה, גם אני ואשתי ובני לך הם". (ישראל חיים טביוב, [ספרי](#)

[הזיכרונות לסר משה מונטיפיורי ורעייתו יהודית](#), פרק טו, בתוך: פרויקט בן-

יהודה). מונטיפיורי סירב לקחת את החלקה ללא כסף, ולאחר התדיינות ממושכת, נקב הפחה בסכום של אלף לירות שטרלינג: "ידידי אתה, אחי אתה; הנני נשבע בזקני, בראשי, כי כן הדבר, אמר נא להסיר משה לתת לי לזיכרון אלף ליטרא שטרלינג, וכרגע נלך אל הקאדי" (שם). מונטיפיורי הסכים לכך, ובחווה הקניין נכתב: "ברשות השער הגבוה וכסא המלוכה, ישמרם אדון עולם, ובהסכם אל המכתבים בענין זה מאת הוויזיר הגדול אל הברונט משה מונטיפיורי, גאון עם משה, רכש לו הסיר משה חלקת אדמה להקים עליה בית חולים לעניי ישראל היושבים בירושלים, ולעשות בה כרצונו" (שם).

תחילה, ייעד מונטיפיורי את הקרקע להקמת בית חולים ליהודי העיר, אך בשנות החמישים הוקם בעיר העתיקה בית החולים "רוטשילד", והתושבים לא גילו נכונות להתאשפז מחוץ לחומות העיר, ומשום כך נגנז הרעיון.

עם קניית המגרש, הונחה אבן הפינה לשכונה, שנקראה משכנות שאננים בהשראת הפסוק: "וַיָּשֶׁב עָמִי בְּנֵה שְׁלֹם וּבְמִשְׁפָּנוֹת מְבֹטָחִים וּבְמִנוּחַת שְׁאֲנָנוֹת" ([ישעיהו לב, יח](#)). שם השכונה הביע את האומץ של מתיישביה שהעזו לעזוב את הביטחון היחסי שהקנו להן חומות העיר העתיקה.

כדי להעניק ביטחון לתושבי השכונה, נבנתה על ראשי הבתים מעין חומה משוננת, בדומה לחומות העיר העתיקה. השכונה הוקמה ב-1860 והייתה הסנונית הראשונה לפיתוח התיישבות מחוץ לחומות העיר העתיקה.

ויואל השר מונטפיורי לעשות דבר גדול להעיר הזאת ולענייה היהודים להוציאם מן המצר, אשר היו כלואים בתוך העיר, ויאמר לבנות בתים לעניי ירושלים מחוץ לחומה ולתת להם שם גם אדמה ללמד ידיהם לעבודתה; ויקן חלקת שדה במערב ירושלים על הגבעה אשר על פני העיר ממערב לעמק הרפאים (אשר יקראו לו עתה "גי בן הנם"), ויצו לבנות קיר סביב השדה ואחר, צוה לבנות שני בתים. ויהי אחר שתי שנים, בשנת תרי"ז... ויחנך את שני הבתים הבנויים, ויצו לבנות מטחנה הסובבת ברוח – כי היו אנשים אשר אמרו כי הדבר הזה יביא תועלת רבה מאד לירושלים, כי ירד מחיר הטחינה לחצי, כי תהיה יכלת לטחון בריחים האלה כל הקמח הצריך לירושלים... ויבנו עד שנת תר"ך כארבעה ועשרים בית, ויקראו להם "משכנות שאננים". ויהיו בתים האלה הראשונים אשר נבנו מחוץ לחומת העיר, והשר מונטפיורי אשר היה הראשון בדורו, בין גדולי ישראל, להעלות את זכר ארץ ישראל לפנייהם היה גם הראשון בדבר הזה להרים את ירושלים מערמת עפרה. (אליעזר בן-יהודה, [ירושלים החדשה](#), בתוך:

פרויקט בן-יהודה)

סמטה בימין משה,
צילום: רונית בין

בשטח הריק הצמוד לשכונת משכנות שאננים, הוקמה בשנת 1894 שכונת [ימין משה](#). יורשו של מונטפיורי, חיים סבאג, חשב שהשטח הריק שייך לדודו המנוח וביקש להשכירו לחברת "כל ישראל חברים" (כ"ח) להקמת בית ספר במקום. עניי העיר שמעו על כך ופלטו לשטח בטענה שמשה מונטפיורי ייעד אותו להקמת מבני מגורים לעניי ירושלים. לאחר שהוגשה תביעה משפטית בלונדון נגד סבאג, הוא נאלץ להעביר שטח זה לידי "קרן מזכרת משה", שהקים משה מונטפיורי להנצחת שמו. לאחר פינוי התושבים, הוקמה השכונה מכספי הקרן ונקראה על שמו של מונטפיורי. מקור שמה בפסוק מישעיהו "מוליד לימין משה זרוע תפארתו בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם" ([ישעיהו סג, יב](#)).

השכונה ננטשה במלחמת השחרור, ולאחריה, כשהייתה קרובה לקו הגבול העירוני שחצה את העיר, התיישבו בה עולים מטורקיה ומכורדיסטן. לאחר מלחמת ששת הימים ואיחוד העיר, הוחלט לשנות את אופייה של השכונה ולעשותה לשכונת אמנים, אקדמאיים וסופרים. התושבים התנגדו למהלך זה, אך בסופו של דבר פונו מהשכונה נגד רצונם.

טחנת הקמח (2) רחוב ימין משה

טחנת הקמח, צילום: רונית בין

שנתיים לאחר רכישת הקרקע להקמת משכנות שאננים, בשנת 1857, ביקר מונטיפיורי שוב בירושלים והחליט להקים טחנת קמח על המגרש, במעלה הגבעה, בפינה הדרומית-מערבית, עוד קודם להקמת בתי השכונה. בכך קיווה לספק פרנסה לעניים, להזיל את מחיר החיטה ולמשוך תושבים לשכונה. מיקום הטחנה לא אפשר את הפעלתה בקביעות כיוון שמשטר הרוחות באזור אינו קבוע כמו באזור מישורי וסמוך לים. מונטיפיורי שלח את הציוד הנדרש ומומחה בתחום מלונדון. בתחילה הפעילו טוחנים מאנגליה את הטחנה, אחר כך היא נמסרה בחכירה לרבי יוסף רוזנטל. סופה של הטחנה בא עם פיתוח טחנות הקיטור בירושלים. עם חידוש זה, היו טחנות הרוח למיותרות, מיושנות ובלתי-משתלמות.

טחנת הקמח במשכנות שאננים הייתה סמל היציאה היהודית מחוץ לחומות העיר העתיקה. במלחמת העצמאות, בנו לוחמי ההגנה עמדת הגנה יצוקה בטון על ראש הטחנה בשל מיקומה האסטרטגי החולש

על האזור. הנציב העליון הבריטי הורה לפוצץ את העמדה וגרם נזק רב לטחנה – היא נותרה ללא כיפה עד ששופצה לאחר מלחמת ששת הימים. הטחנה עברה כמה שיפוצים במהלך השנים, השיפוץ האחרון נעשה בשנים 2012-2013 ביזמת "קרן ירושלים" ובו שוחזרו המערכות הישנות במדויק. בצדה המערבי של הטחנה, נמצאת מרכבתו המשוחזרת של מונטיפיורי. המרכבה המקורית,

ששימשה את מונטיפיורי במסעותיו באירופה, הובאה לכאן ב-1936, אך הוצתה בשנת 1986.

[פיצוץ טחנת הקמח בימי המנדט הבריטי](#), מתוך: ויקיפדיה

רחוב יהודה טורא (3)

סמטה בימין משה, צילום: רונית בין

הנדבן היהודי-אמריקני יהודה טורא הותיר לאחר מותו את כספו לטובת ירושלים ובניה, ובכסף זה נבנתה שכונת משכנות שאננים. מדרום לרחוב יהודה טורא, מבנה שמשמש היום בית הארחה לאמנים ולאנשי רוח ומרכז למוזיקה. בעבר, שימש המבנה שיכון לעניים. נדרשו כמה שנים כדי למלא את מבנה הדירות המרכזי בדיירים שכן חשש היהודים מהיציאה מחומות העיר שהעניקה להם ביטחון גבר על רצונם לחיות בשכונה מרווחת יותר.

בתי השכונה היו קטנים ונבנו בטורים ארוכים. הרחובות רוצפו אבן, וגרם מדרגות קישר ביניהם. כל בניין היה בן שתי קומות, ובכל דירה היו שני חדרים. לחלק מהבתים היה בור מים בחצר.

בראשיתה, חולקה השכונה לשניים: חלק ספרדי, שהרחוב הראשי בו נקרא יהודית על שם יהודית מונטיפיורי, וחלק אשכנזי, שהרחוב הראשי בו נקרא נתן על שם נתן (מרקוס) אדלר, שהיה הרב המפורסם של בריטניה.

המבנה הראשון ברחוב טורא ממערב מעוטר בסורגי ברזל. בעבר הייתה כאן מכולת ואחר כך גלריית האמנות היחידה בשכונה, והיא נסגרה בסוף שנות התשעים של המאה ה-20.

משכנות שאננים – הבניין הראשון (4) הסמטה הדרומית לרחוב המבשר, מעל מועדון העיתונאים

מונטפיורי השתמש לבניית השכונה בכספי העיזבון של הנדבן היהודי-אמריקני **יהודה טורא**, שבמותו השאיר חמישים אלף דולר לטובת ירושלים ויושביה. על כן, היו שקראו לשכונה חצר יהודה טורא. מונטיפיורי הורה להקיף את המגרש בגדר אבנים, בנייה שנמשכה שבועות מספר, וארבעים פועלים יהודים עסקו במלאכה.

הבניין הראשון, מתוך: **ויקיפדיה**

האפשרות שניתנה ליהודים לצאת מחוץ לחומות ולשפר את רווחתם לא העניקה להם את תחושת הביטחון שחשו בתוך החומות, לכן הוקם המבנה במאורץ ועליו שיני חומה. במבנה היו 20 דירות, בהן שני בתי כנסת, מקווה ומשאבת מים. הדירות חולקו בשווה ליהודים ספרדים וליהודים אשכנזים. מעל הבית שלט הנצחה שמנציח את היזם מונטיפיורי ואת התורם יהודה טורא ושמציין כי את השכונה בנו בשנת כת"ר, כלומר 1860. בראש השלט שמה של השכונה, משכנות שאננים, הלקוח מהפסוק "וַיָּשֶׁב עַמִּי בְּנֵהוּ שְׁלוֹם וּבְמִשְׁפָּחוֹת מְבֹטָחִים וּבְמִנוּחֹת שְׁאֲנָנוֹת" (**ישעיהו לב, יח**). כיום, משמש המבנה בית הארחה ומרכז הכנסים של משכנות שאננים.

התנור השכונתי (5), רחוב המבשר פינת רחוב ימין משה

בפינת המסד של אולם הכנסים, צומח עץ תאנה ומאחוריו יש דלת ברזל. מאחורי דלת זו פעל התנור השכונתי. מפעילו היה מכניס את תבשילי המשפחות לחור שבקיר ובשבת בצהריים היה מוסר אותם למשפחות על סמך זיכרונו.

התנור השכונתי- מרכז ג'ינוגליי,
צילום: רונית בין

בתי הכנסת (6), רחוב פלא יועץ

בית הכנסת "בית ישראל", צילום: רונית בין

בית הכנסת האשכנזי "בית ישראל" נבנה ב-1889 והיה בית הכנסת הראשון שהוקם מחוץ לחומת העיר העתיקה. היכל בית הכנסת המפואר וארון הקודש נותר שהיה בו עודם עומדים על מקומם.

מבנה בית הכנסת המרשים עטור צמחייה ובקומת הגג של המבנה קבועים חלונות משולשים. מאז ימי המנדט הבריטי, שימש

המבנה בית יתומים לילדים ניצולי שואה. מיקומו מול קווי האויב עשהו חשוף במיוחד להתקפות. בין קרבנות אש הצלפים היה גם אחד היתומים, שמואל ליפשיץ, ששמו אינו מוזכר כמעט באף מקור היסטורי.

בית הכנסת "ישמח משה", צילום: רונית בין

את בית הכנסת הספרדי "ישמח משה" בנו תושבי השכונה יוצאי טורקיה בשנת 1890. המקום היה פעיל רוב שעות היום כמקום תפילה, לימוד והתכנסות. לאחר מאורעות תרפ"ט (1929), נבנו כמה סליקים להחבאת כלי נשק בשכונה, בהם סליק בארון הקודש. אפשר לראות עוד היום את סימני הפגיעה של הכדורים הצולפים בפנינה המזרחית של הבימה. עם נטישת התושבים את השכונה, נעזב גם בית הכנסת והיה לעמדה צבאית של מגני השכונה.

אבן זיכרון לאברהם מיכאל קירשנבאום (7), רחוב התקווה פינת רחוב המצודה

[אברהם מיכאל קירשנבאום שוכב על האלונקה](#)
[בהמתנה לפינוי](#), מתוך פורום פרש –

[אברהם מיכאל קירשנבאום](#) היה בן להורים חרדים שגרו בשכונה. במהלך לימודיו, הצטרף לארגון האצ"ל, הוכשר לפעילות וסיים קורס מפקדי כיתות. לבקשתו, הוצב במשכנות שאננים במטרה להגן על השכונה. בפברואר 1948, היה קירשנבאום היחיד בשכונה שהוכשר לתפעל מכונת ירייה. הוא שכב על גג בניין לבדו והרג עשרות תוקפים ירדנים חגורי מטעני נפץ. על אף שנפצע, לא נסוג והמשיך במלחמתו וצלף ישירות באחד המטענים וגרם לחוליית התוקפים לסגת. אלא שאז החלו לירות לעברו חיילים בריטים שאבטחו את מלון המלך דוד. הם עמדו

באחת ממרפסות המלון, וכיוון שעמדתם הייתה גבוהה משלו, פגעו בו פעמים מספר. הוא פונה באמבולנס לבית החולים, אך בעת פינויו ירו בו הבריטים מטווח קצר. פצוע אנוש הובל לבית חולים "רוטשילד-הדסה" ברחוב הנביאים, שם נפטר מפצעיו. הוא הובא למנוחות בהר הזיתים.

שלט האבן – רח' התקווה פינת המצודה
צילום: רונית בין

שער הכניסה לשכונת אוהל משה (8), רחוב אגריפס פינת רחוב חרמון

שכונת אוהל משה היא אחת השכונות הראשונות שנבנו במתחם נחלאות, סמוך לשוק מחנה יהודה, בסוף המאה ה-19. היא הוקמה בשנת 1882 מכספי "קרן מזכרת משה". הכניסה הראשית לשכונה עוברת בשער מפואר שבראשו קבוע לוח שיש ובו כתובת המנציחה את פעלו של מונטיפיורי בעברית ובאנגלית:

שער הכניסה לשכונת אוהל משה
צילום: ד"ר אבישי טייכר, מתוך:
ויקיפדיה

אבני זיכרון מזכרת לכבוד ולתפארת לזכר עולם יהיה צדיק גולת הכותרת. השר הגדול סיר משה מונטיפיורי זלה"ה (זיכרון לחיי העולם הבא) אוהב את התורה מאהבה מסותרת תנצב"א (תהיה נשמתו צרורה בצרור החיים) מעוטרת אמן. ואנחנו נברך רב ברכות לכבוד השרים והסגנים גבאי החברה מזכרת משה בק"ק (קהילת קודש) לונדון יע"א (ישמור עליה אדוני) למשמרת יבלו ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים ברוב עושר וכבוד והצלחה מאושרת ושכרם כפול מאת ד' על הד מונים עשרת אמן. (בערך "**אוהל משה**" בוויקיפדיה)

השכונה הוקמה עבור יהודים יוצאי עדות המזרח, בסמוך לשכונת מזכרת משה שנבנתה שנה קודם לכן, גם היא מכספי הקרן, לטובת יהודים אשכנזים. אוהל משה נבנתה במתכונת של "**שכונת חצר**", שבה הבתים צמודים זה לזה וסוגרים על שתי חצרות פנימיות.

תיאור טקס חנוכת השכונה,
מתוך: "החבצלת" 1887,
מתוך: ויקיפדיה

"הבתים נבנו במרובע ישר, ובתוך המרובע מקום פנוי ושם יינטעו עצים ופרחים והיה המקום לתפארת ירושלים." כך תיאר עיתון "הצבי" את סיום הבנייה בשכונה ("הצבי", 1885, בתוך הערך "אוהל משה" בוויקיפדיה). הגינה הציבורית המצויה בלב החצר היא שריד מלבלב לתקנה שקבעה: "כי משני צידי הדרכים יינטעו אילנות נחמדים וכל אחד חייב לשומרם וגם להשקות האילנות הסמוכים לביתו".

[בור מים](#), שרטוט, של"ח וידיעת הארץ

ברחוב יש משטח מוגבה שעליו פתחו האטום של בור מים. בשכונה הייתה מערכת בורות מים והיא שימשה את התושבים עד שנות העשרים. בורות המים היו מקום מפגש לעקרות הבית ושם נערכו שיחות בענייני דיומא, פרטי מידע עברו מפה לאוזן ושידוכים נסגרו. לכל בור היו כינוי וייעוד. היו בורות שמימיהם שימשו לשתיה, אחרים שימשו לשיטפת רצפה, והיו בורות שמימיהם הובלו למקווה השכונתי. לאחר שהושלם מפעל המים לירושלים, הציבה מחלקת המים של העירייה המנדטורית ברז מים מרכזי לשימוש תושבי כל השכונות באזור מחנה יהודה. הברז החדש לא הקל את תנאי החיים. אדרבא, התושבים התלוננו קשות על התור הארוך שהשתרך לפניו. ביוזמת ועד השכונה, הועברו בשנת 1926 צינורות מים לשכונת אוהל משה, ומצוקת המים באה לידי פתרון. ברבות השנים, אטמה העירייה את בורות המים למען לא יהיו למפגע תברואתי המסכן את העוברים והשבים (מתוך: פסיפס ירושלמי, מינהל חברה ונוער, משרד החינוך).

בית כנסת "אוהל משה" (10), רחוב הרב אריה לוי (רבי אריה) 31

בית הכנסת אוהל משה, צילום, דרור אבי, ויקיפדיה

בדרום השכונה, ניצב בית הכנסת הוותיק של השכונה, שנקרא "אוהל משה", ובחזיתו שלט הכניסה המקורי משנת 1883.

בבית הכנסת התפללו בנוסח ספרדי, כפי שהיה נהוג [בבית הכנסת ע"ש רבן יוחנן בן זכאי](#) בעיר העתיקה.

בנית בית הכנסת החלה בשנת 1883, וחנוכתו הייתה שלוש שנים אחר כך. עד אז התפללו התושבים בבית כנסת פרטי. על טקס החנוכה נכתב בעיתון "החבצלת" (בי"ג בטבת תרמ"ז): "ביום רביעי החולף, יום שמיני לחנוכה, חגגו אחינו הספרדים תושבי הבתים החדשים בחברת אוהל משה את חג חנוכת בית הכנסת החדש הנבנה שם... והבית כלול בהדרו, ויופיו מרהיב עין רואיו". מתחת לבית הכנסת, היה תלמוד תורה, מקווה ותנור שכונתי. מספרים שריח החמין שעלה בשבת מעשרות הסירים שבתנור שמתחת לבית הכנסת, האיץ את קצב התפילה. בשנת 1927, ניזוק בית הכנסת ברעידת אדמה. בשיפוץ, הוחלט להוסיף עוד קומה עבור עזרת נשים (מתוך: פסיפס ירושלמי, מינהל חברה ונוער, משרד החינוך).

בבית כנסת זה, נמצא ספר תורה משנת 1841, שעל-פי המסורת תרם משה מונטפיורי. בשכונת אוהל משה, פעילים כמה בתי כנסת של בני עדות המזרח השונות: צמוד ל"גן התות" שוכן בית הכנסת "יאנינא" ליוצאי יוון, ובמערב השכונה שוכן בית הכנסת "טאראנטו".

גינה ציבורית בשכונת מזכרת משה (11), רחוב עיניים למשפט 2

האייליפטוס, צילום: רונית בין

שכונת [מזכרת משה](#) נוסדה ב-1882, שנה קודם לשכונת אוהל משה, על קרקע שהייתה שייכת לשכונת בית ישראל הסמוכה ושנועדה לתושבים אשכנזים, אך מקימי שכונת בית ישראל לא הצליחו לבנות שכונה גדולה כפי שקיוו.

כמו שכנתה, הוקמה גם שכונת מזכרת משה מכספי "קרן מזכרת משה" ונבנתה כשכונת חצר. הבתים הצמודים זה לזה סגרו על חצר צרה

וארוכה. וכמו בשכונות אחרות שקמו מכספי הקרן להנצחת שמם של משה מונטפיורי ורעייתו ופועלם, נקראה גם שכונה זו בשם

משה ובכניסה לה הוצב שער ובראשו לוח אבן המציין את בני הזוג ואת פועלם. ש"י עגנון כתב בספרו "תמול שלשום": "וכל מקום שם בירושלים נקרא משה: אוהל משה וזיכרון משה וימין משה ומזכרת משה. מבקש אתה ללכת לאחד ממשה אלה, אך שוכח אתה אותה מילה קטנה שנטפלה למשה, ואתה הולך ממשה למשה, ואין אתה מגיע למשה זה שרצית." (בערך "[מזכרת משה](#)" בוויקיפדיה).

התכנית לשכונה כללה טיפוח חצר לכדי גן ירק שופע, עטור צמחים, עצי איקליפטוס ואף מזרקה קטנה. יוסף מייזל כתב בספרו "אלה תולדות קרן מזכרת השר משה מונטפיורי": "במזכרת משה נטעו בשנת 1901 במקום הפנוי המיועד לגן ציבורי 30 עצי לילך פרסי או סיני ו-10 עצי איקליפטוס". בפינה הצפונית-מזרחית של הגן, נמצא איקליפטוס ענק, שריד מעצים אלו. העץ היה לסלע מחלוקת בין אוהבי הטבע לבין תושבי השכונה החוששים מענפיו הנשברים ומשורשיו החודרים תחת הבתים והרחובות. לכן, מדי פעם בפעם, העץ זוכה לעיצוב מחדש.

בית הכנסת "חסד ורחמים" (12), רחוב הכרמל 18

חזית בית הכנסת "חסד ורחמים", צילום: עמוס גיל, מתוך: ויקיפדיה

את בית הכנסת "חסד ורחמים", הקימו בשנת 1925 בני משפחות ספרדיות ותיקות מהעיר העתיקה. דלת חזיתו עשויה מתכת ומעוטרת בסמליהם של 12 שבטי ישראל. דלת עזרת הנשים

אף היא מפוארת ועליה תבליט המזמור "אשת חיל מי ימצא" (משלי לא). על אחד מקירות בית הכנסת יש ציור קיר של סמטת הכותל המערבי שצייר הצייר אי' נובק בשנות החמישים של המאה ה-20. החלונות עשויים ויטראז' של נושאים שונים, כמו: חגי ישראל, כלי נגינה ומקומות קדושים. יצר אותם האמן וינסטון דול בשנות השמונים של המאה ה-20.

שער הכניסה לשכונת מזכרת משה (13), רחוב אגריפס 63

נצא משכונת מזכרת משה בשער השכונה. אפשר לראות את הכתובת הלבנה החצובה בשלט המפואר. השלט איבד קצת מזוהרו, והכתובת כמו נמחקה מהשקעים המגולפים של האותיות, אך הנדיב הידוע לא

נשכח ושמו מתנוסס באבן: "מזכרת משה אשר לחברת משכונת ישראל לזיכרון השר משה מונטפיורי".

[חזית שער כניסה למזכרת משה](#), צילום: ד"ר אבישי טייכר, מתוך: [ויקיפדיה](#)

ביבליוגרפיה מומלצת

- גפני, ראובן (2011), **חלומות ורוח: משכנות שאננים 1860-2010**, ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
- יערי-פולסקין, יעקב (1967), **חולמים ומגשימים**, תל-אביב: מזרחי.
- יפה, אליעזר-דוד (1985), **ימין משה, סיפורה של שכונה בירושלים**, ירושלים: אריאל.
- ישראל, ברטל (עורך) (1987), **על משה מונטפיורי ופעליו – אסופת מאמרים**, ירושלים: מרכז משגב.
- סמט, משה-שרגא (1989), **משה מונטפיורי – מציאות ואגדה**, ירושלים: כרמל.

קישורים אינטרנטיים נוספים

- [היציאה מן החומות](#) – כ-4 דקות, שירות הסרטים הישראלי.
- [הערות לפרשת בתי טורא](#) – רות קרק, קובץ PDF.
- [השכונות היהודיות שנבנו בירושלים שמחוץ לחומות בשנות השמונים של המאה הי"ט](#) – יהושע בן-אריה, קובץ PDF.
- [זיכרונות משה מונטפיורי](#) – בתרגום ישראל חיים טביוב, בתוך: פרויקט בן-יהודה.
- [משה מונטפיורי](#) – חדשות מן העבר, הטלוויזיה החינוכית, כ-14 דקות, יוטיוב.

- [משה מונטפירי וארץ ישראל](#) – ישראל ברטל, קובץ PDF.
- [משכנות שאננים – הנה אני בא](#) – כ-9 דקות, יוטיוב.